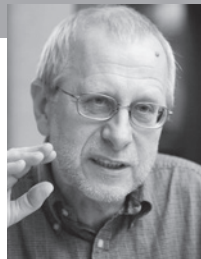

Tiit Hennoste

Tartu ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse
instituudi eesti keele kaasprofessor

Alguses oli...

Igal lool on algus, keskpaik ja lõpp. Muidugi on kõige olulisem keskpaik ehk see, mida kirjutajal on asjast öelda. Teisel kohal on lõpp, mis võtab öeldu kokku ja jääb meelde. Aga algus on tugeval kolmandal kohal. Samas on üllatav, et tekstide alustamisest on kirjutamise õpetustes hoopis enam juttu kui lõpust ja teema arendamisest. Põhjus on lihtne. Esimene lause, esimene lõik peab meelitama lugeja kaasa ja andma positiivse vastuse küsimusele: miks ma üldse peaksin seda lugu lugema? Nii on hea algus tõepoolest pool võitu.

Millised on alguste variandid?

Nagu lõpud, nii on ka algused erinevad. Osal žanridel on kindlad algused, millest eriti kõrvale kalduda ei saa.

Klassikalise leheuudise algus tähendab **juhtlõiku**, mis võtab ühes lauses kokku kõige uudisväärtuslikuma info, lühidalt ja tihedalt: „Laupäeval pidasid kaitsepolitseinikud Lõuna-Eestis piiriületamisel kinni keskealise topeltkodakondsusega mehe, keda kahtlustatakse Venemaa agressiooni toetamises.“¹ Muinasjutu alguses on **vormel**, mis esitleb tegelasi ning viib sageli müütilisse aega ja kohta: „Kaugel seitsme mäe ja mere taga elas koletu suur koletis.“ Ka anekdoodi alguses pannakse paigale tegelased ja olukord, mis annab ühtlasi teada, millisesse sarja lugu kuulub: „Prantslane, venelane ja eestlane on hukkamisplatsil...“

¹ Õhtuleht, 1. juuni 2022.

Aga suurem osa tekstest, näiteks artiklid ja esseed, pehmed uudised ja olemuslood, romaanid ja novellid, mälestused ja reisijutud võimaldavad paljusid algusevariante. Samas selgub lähemalt vaadates kaks asja. Esiteks, need variandid koonduvad kümnekonda tüüpi, mida omavahel sageli kombineeritakse. Ja teiseks, need variandid on eri tekstiliikides üsna samasugused.

Kirjutajakesksed algused

Üks lihtne variant on alustada **teemaga**. See on tüüpilise teadusteksti algus. „Artiklis võetakse kõne alla eesti keele funktsioonid ja võimalused varauusajal, keskendudes XVII sajandile ja XVIII sajandi esimesele poolele.“² Aga teema sobib ka mujale, kuigi ei ole väljaspool teadust või ametlikku teksti kõige tugevam alguse variant.

Teine lihtne ja alati töötav võte on esitada kohe alguses **väide, tees, point**. See sobib eriti siis, kui tegemist on looga, mille keskmes on analüüs, seletamine, tõestamine. Väide võib olla üsna üldine tõdemus, aga ka konkreetne hinnang, nagu kirjandusuuriija Toomas Liivi juubeliloos „Õnnesoov Karl Murule“: „1. jaanuaril 1987 kuuekümneseks saanud professor Karl Muru on mitmekülgne mees.“

Natuke teistmoodi võte on alustada **väitelise triviaalsusega**, andes märku irooniast või sellest, et edaspidi tuleb nende väidetega mingeid probleeme. Nagu teeb essee „Eesti kirjandus kui teadus“, mida seesama Liiv alustab nii: „Loomulikult on Eesti (Vabariik) ilus ja eesti keel ilusamgi veel.“ Tasub tähele panna fraasi *loomulikult ... ilus* seotuna suurtäheleheliselt kirjutatud Eesti Vabariigiga ning selle sappa haagitud võrdlust keelega, mis ühendab kaks võrreldamatut asja pateetiliselt sama epiteedi *ilus* alla.

Kolmas suur klassika on konkreetne **lugu** (sündmus, juhtum, stseen), mis seostub teksti teema, väite ja tegelastega. Seda armastavad nii esseistid ja romaanikirjutajad kui ka kollaste uudiste ja olemuslugude tegijad. See võib olla lihtsalt lugu, aga parem, kui see viib tegelase maailma tasakaalust välja. Ja eriti hea on alustada hetkest, mil tegelastega hakkab asi halvasti minema. Nii alustab kirjanik Maarja Kangro oma esseed „Literaat ja siga. Jõululugu“: „Literaat tuli üle Raekoja platsi, mida täitsid putkad; külmas õhus hõljusid kapsaaurud ja kõlaritest kostis kellegi jorin. It's the most

² Kristiina Ross 2022. Eesti keele varauusaegne mänguruum. – Keel ja Kirjandus 8–9, 716–731.

wonderful time of the year. *Literaart tundis, kuidas hooaeg ja pimedus muudavad ta kurjaks nagu teismelise.*”

Sellise alguse erivariant on **väline sündmus**, mis võimaldab hakata tegelikel sündmustel hargnema. Selle näiteks sobib George Orwelli „Loomade farmi“ kuuluse esilause: „*Karjafarmi omanik Jones oli kanala ööseks lukku pannud, aga ta oli nii purjus, et unustas sulgeda augud, kust kanad sisse-välja käivad.*“

Lugude serva käib **nali**. Üks veidi pikem näide Kaarel Tarandi loost „Sõja kasulik pool“:

„Esmaspäeval juhtus Moskva lähistel järgmine lugu. Üks küllap rindeleminekuks valmistuv 64aastane kasakas Petuhhov sooritas väljaõppelaagris harjutust, kus peab kasakamõõgaga postamendil seisvalt plastikpudelilt kaela nii maha lööma, et pudel ise püsti jääb. Kasaka hoop oli aga sedavõrd jõuline ja meisterlik, et raius sama saablitõmbega keskelt pooleks ka kasaka selja taga harjutuse sooritamist jälginud ataman Kapitonovi, kellel jääb nüüd küll sõtta minemata.“

Nali on lugeja võitmiseks muidugi kindel, aga ka ohtlik võte. Esiteks, kui naerma ei aja, siis on katse nurja läinud. Ja teiseks, nali võib käivitada lugejas vale ootuse, nii et ta loeb tõsist teksti nagu huumorit.

Järgmine tavavõte on **tsitaat** mõnelt oluliselt isikult. Olgu näiteks Lea Larini lugu „Näivus on uus olevus“, mis algab nii: „„*Jumal olgu kiidetud! Kes lasi tõde jälle sedapidi paista!*“ See Arvo Valtoni surematu fraas „*Viimsest reliikviast on kohasem kui kunagi varem, sest suuresti virtuaalmaailma toel on koitnud näivuse ajastu.*” Muidugi töötab see vaid siis, kui lugeja autori ja konteksti ära tunneb või kui kirjutaja autorsuse avab.

Omaette rühma lähavad **kirjeldused**, mis pakuvad olukordi, aega, kohta, meeleolu. Nagu A. H. Tammsaare „Tõe ja õiguse“ algus, Andrese ja Krõõda saabumine Vargamäele: „*See oli läinud aastasaja kolmanda veerandi lõpul. Päike lähenes silmapiirile, seistes sedavõrd madalas, et enam ei ulatunud valgustama...*“

Klassikaliste võtete hulka kuuluvad ka **vastandused**, **kontrastid**, mis võivad olla konkreetseid, aga võivad olla ka üldistava väite osad. Nagu Lev Tolstoi sedastus „Anna Karenina“ kuulsas avalauses, mille üle lugejad juba

aastakümneid mõtlema on jäänud: „Kõik õnnelikud perekonnad on üksteise sarnased, iga õnnetu perekond on isemoodi õnnetu.“

Väga hea algus on **huvitav, üllatav fakt** või seisukoht jutuks tuleval teemal. Mis paneb tahtma teada, kuidas autor selle mõttega toime tuleb. Näiteks kirjandusuurija Toomas Haug alustab oma esseed „Tammsaare ja Tuglas“ nii: „Ühel valgustuslikul hetkel sain aru, et Tammsaare juurde kuulub koer, Tuglasel on aga mingi seos ahviga.“

Aga mõnikord on kasulik ka kerge **šokeerimine**. Nagu siinkirjutaja „Raputada piire. Sõnavõtt 14. mail 2022 Tartus avalikul kohtumisel lüüri-lise minaga“, mis algab nii: „„Я люблю смотреть, как умирают дети.“ Nii algab futurist Vladimir Majakovski luuletus „Mõni sõna minust endast“. See on kirjutatud aastal 1913, 110 aastat tagasi.“

Lugejakesksed algused

Eelnevad võtted olid n-ö kirjutajakesksed. Teine võimalus on luua seos lugejaga, tema teadmistega, kogemustega, hoiakutega.

Siia sobivad **viited ühisele kogemusele**. Nagu Katrin Tiidenbergi „Raevu“ algus: „Ilmselt on paljud näinud ühismeedias kommentaare ja sõnumeid, kus soovitatakse kellelgi end kliimamure pärast tappa või lubatakse keegi teine koolitampoonide propageerimise pärast vägistada.“

Eriti tugev lugeja aktiveerija on **küsimus** jutuks tuleva probleemi kohta. See alustab dialoogi ja paneb lisaks lugeja positsiooni, kus teda koheldakse kui autoriteeti, kes võiks teada vastust. Ilus näide on Hando Runneli essee „Kellele kuulub keel? Kõne Tapa keelepäeval“, mis algab nii: „Kellele kuulub keel: kas kõnelejale või kuulajale?“

Muide, küsimust kasutatakse üsna tihti alguse teise poolena. Nii sobib seesama Tolstoi lause koos küsimusega alguseks loole perekonna saatusest ja staatusest tänapäeval. Konstrueerin siin ühe võimaliku alguse.

„„Kõik õnnelikud perekonnad on üksteise sarnased, iga õnnetu perekond on isemoodi õnnetu.“ Nii kirjutas Lev Tolstoi ligi poolteist sajandit tagasi. Mida teha selle mõttega tänapäeval, kui perekonda selles klassikalises mõttes peaaegu olemas ei ole?“

Viimaks, alustada võib **in medias res**. Seda varianti esindab kõige kuulsam eesti algus, Oskar Lutsu „Kui Arno isaga koolimajja jõudis, olid tunnid

juba alanud.“ Lugeja viiakse otsekui keset sündmust ning lisaks jääb talle tunne, nagu ta teaks üsna palju nii koolist ja Arnost.

Kuidas seda teha?

Eelnevast on näha, et algused jagunevad kaheks. Ühele poole jäävad teema või teesi esitlemised, teisele poole huvi äratamise, meeolelu loomise ja lugeja meelestamise võtted (lugu, nali, tsitaat, kirjeldus, vastandus, üllatus, šokk, ühiskogemus, küsimus). Esimesed sobivad eriti hästi kainemasse, kõvemasse, analüütilisemasse teksti, teised on pehmemate žanride pärisosa. Meeles tuleb ainult hoida vähemalt kolme asja.

- Esiteks, analüüsivamas loos **peab tees/väide** kindlasti olema, olgu alguses või tagapool. See annab lugejale mõtlemissuuna ja käivitab ootused selle kohta, mida ta tekstist leiab.
- Teiseks, huviärataja peab **alati** olema teksti teema ja põhiväitega **seotud**, mitte huvitav või meeolukas, aga suvaline pähekaranud asi.
- Kolmandaks, algus peab olema **lühike** (maksimaalselt mõni lause), konkreetne, lihtne ja selge.

Ja lõpuks. Tekst algab ideest, väitest, teesist ehk sellest, mida autor oma tekstiga öelda tahab. Alles siis, kui see on olemas, saab hakata päriselt kirjutama. Aga huvilooline/meeleoluline algus on väga hea teha kõige **viimasena**. Siis on olemas vajalik materjal ja saab valida sobivaima variandi. Ja siis ei juhtu ka seda, et algus räägib ühte ja lugu teist.

OK